

Strips

Een genre apart

HANS STEKETEE

Wie wil weten wat een stripverhaal is, kan drie antwoorden krijgen : het is een soort literatuur, een stripverhaal is een soort film, of : strips zijn eigenlijk beeldende kunst. Voor alle drie de antwoorden geldt : het is waar en niet waar. Hieronder zal ik dat laten zien.

Literatuur

De boeken van Maarten Toonder mogen tegenwoordig door middelbare scholieren op hun literatuurlijst gezet worden. Daar is op zichzelf niets tegen, maar het toont niet aan dat strips literatuur zijn.

Het wil eerder zeggen dat Toonder geen stripverhalen tekent.

Door de plaatjes in Ollie B. Bommel af te dekken wordt het verhaal eronder niet onbegrijpelijk, ook als hoorspel zou Bommel het prima doen. Toonders tekeningen zijn in feite niet meer dan illustraties (afbeelding 1).

Dit in tegenstelling tot stripverhalen waarbij geen scherpe scheiding aangebracht kan worden tussen beeld en tekst. De tekst (letters) - door de personages gesproken tekst, tekst in gedachtenballonnen, tekst van een verteller - en de tekeningen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een van de twee weglaten maakt het verhaal onbegrijpelijk. Tekst hoeft overigens niet altijd deel uit te maken van een stripverhaal. Ook met alleen tekeningen worden soms strips gemaakt. Dit zijn vaak wat kortere strips, gewoonlijk met een "gag", een grap-

pig einde. De taal van het stripverhaal is dus een typische beeldtaal, waarin tekst een rol kan vervullen in de tekeningen.

Neem een afzonderlijk stripplaatje - "kader" is een beter woord - in gedachten, bijvoorbeeld het begin van Asterix en de Koperen Ketel (afbeelding 2). Je ziet : een dorp in vogelvucht. Linksboven in de tekening is een papier met woorden opgeprikt. Op de hoofden van de figuren komen windhozen die eindigen in een bol. Er zweeft een schildwacht met achter zich een vreemd gekronkeld stuk ijzerdraad op de weg. Bij zijn hoofd heeft hij rare streepjes. De druïde staat eindeloos gebukt over een bloem. De dorpszanger verliest haren.

Zie je dit werkelijk ? Natuurlijk niet. Het papier betekent dat de verteller het woord neemt en ons inleidt in zijn verhaal : Er was eens ... De windhozen zijn tekstballonnen die ons laten weten dat er gesproken wordt. Het stuk ijzerdraad laat zien dat de schildwacht snelheid heeft. De streepjes zijn druppels die willen zeggen : Ik ben opgewonden. Panoramix bukt zich maar even en de bard is boos. Maar zo "natuurlijk" is dat allemaal niet. De betekenissen van die strip-tekenen zijn in feite afspraken tussen tekenaars en lezers. Iemand die nog nooit een strip heeft gelezen zou wel een dorp en een

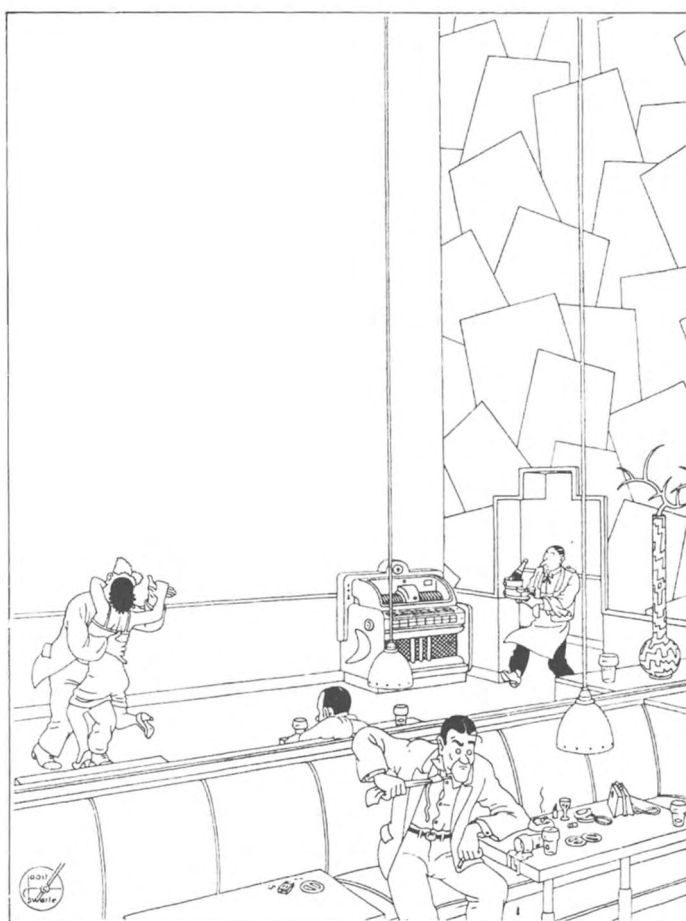
Die leestekens van het stripverhaal zijn er in twee soorten. De eerste groep is die van de wegspattende zweetdruppels en de rondvliegende kiezen bij een gevecht. De werkelijkheid ziet er meestal anders uit, maar er is geen principieel verschil; bij angst komt letterlijk angstzweet te pas. Een strip laat dat alleen in karikaturale vorm zien. De tweede groep bestaat uit "figuurlijke" leestekens: willekeurige symbolen. Een tekstballon had net zo goed iets anders kunnen zijn, maar een ballon is nu de traditie. Een lampje boven een hoofd wil zeggen dat iemand een idee krijgt ("hem ging een licht op"); sommige tekenaars experimenteren met kaarsjes of een kroonluchter. Zo is het ook voorstelbaar dat de uitdrukking "er schiet mij iets te binnen" de basis

had gevormd voor dat ene symbool uit de beeldtaal van de strip. Dergelijke tekens heeft Ron Kaat ooit "moderne hiërogliefen" genoemd, naar analogie van de hiërogliefen van de oude Egyptenaren. Bij hen betekenden een oog en een zittende vogel ook niet "oog" en "zittende vogel".

Het is moeilijk na te gaan hoe die afspraken tussen tekenaars en lezers tot stand zijn gekomen. De oorsprong van de tekstballon is waarschijnlijk in de klassieke oudheid te vinden en in de middeleeuwen was het bijvoorbeeld gebruikelijk dat op schilderijen de door de afgebeelde figuren gesproken tekst op vaandels en banieren in dat schilderij stond. Veel tekens zijn ontstaan tijdens de experimenten van satirische tekenaars als Rudolf Töpffer en

Gustav Doré uit de negentiende eeuw. In deze eeuw heeft de tekenaar van Kuifje, Hergé, een onnoemelijk groot aantal tekens bedacht of geperfectioneerd. Deze tekens hebben door de grote verspreiding van de Kuifje-albums algemeen ingang gevonden. Rudy Kousbroek heeft een artikel (NRC-Handelsblad 1.6.1984) gewijd aan het verhaal dat de "leestekens" vertellen in de tekening "de spiegel" van Joost Swarte (afbeelding 3). Wie de moeite neemt precies na te gaan wat daarop zoal is te zien, zal zich verbazen. En waarschijnlijk het meest over de vraag hoe het mogelijk is dat we dat zien.

"Strips zijn gegroeid, volwassen geworden", schrijft een distributeur

Afbeelding 3:
Joost Swarte: De spiegel

van stripverhalen, die de Nederlandse boekhandelaars wil overhalen om strips in hun assortiment op te nemen. "Plaatjes werden sfeertekeningen. De tekst laat zich lezen als een roman, als een detective, soms zelfs (!) als een fabel". Met andere woorden: hij vindt dat de strips een soort literatuur zijn geworden; echte boeken, voor grote mensen. Ik geloof niet dat dat waar is. Net zoals goede en slechte romans bestaan, romans voor volwassenen en kinderboeken, zo bestaan ook in het stripverhaal soorten en maten. Er zijn goede en slechte strips (van de laatste soort helaas meer), strips voor kinderen en voor volwassenen, strips met veel "sfeer" en "kale" verhalen, maar die eigenschappen zeggen niets over de overeenkomst met literatuur. De strip is door zijn eigen taal een zelfstandig genre van vertellen.

Film

De bekende kindervriend Han Peekel laat in zijn televisieprogramma *Wordt Vervolg* zowel tekenfilms als stripverhalen zien. Die twee hebben zonder twijfel veel met elkaar te maken, maar toch zijn ze geen familie van elkaar: een tekenfilm is geen "bewegend stripverhaal" en een strip is geen "tekenfilm in plaatjes".

Wat ze gemeen hebben is dit: sommige effecten van het stripverhaal kunnen hetzelfde zijn als die van de film. Een tekenaar gebruikt natuurlijk geen camera, hij maakt op dezelfde manier als een filmregisseur een bepaalde "beelduitsnede": de lezer kijkt als het ware steeds door een raam naar het verhaal. Tekenaars maken soms listig gebruik van dat raam, wanneer ze sommige dingen met opzet juist laten zien. Hiermee kan een tekenaar spanning aanbrengen, net als in een misdaadfilm waarin de dreiging vaak lang buiten beeld blijft. Een tekenaar kan ook een "camerastandpunt kiezen", hij kan "inzoomen", "uitzoomen", hij kan een "groot-hoeklens" gebruiken en zelfs "kleurenfilters". Zoals een film trage en snelle scènes kent, zo kan een tekenaar vertragingen en versnellingen in zijn verhaal aanbrengen door aan een scène veel of weinig kaders te wijden (afbeelding 4).

Dit maakt meteen duidelijk waarin tekenfilm en strip fundamenteel verschillen. Een film is een serie momentopnames die samen de filmvertelling een zekere tijd laten duren. Naarmate een scène langer duurt, verloopt er noodzakelijk tijd. De regisseur kan dat met slow-motion-effecten nog iets beperken, maar daarmee houdt het op. Een striptekening kan echter zowel momentopname zijn als een zeer lang uitgesponnen reeks van gebeurtenissen. De grootte van een tekening of de hoeveelheid plaatjes die een scène in beslag neemt zegt niets over het tijdsverloop van de handeling. Binnen een kader kan een striptekenaar oorzaak en gevolg tegelijk laten zien, zoals in *De Spiegel*. Die "tijdloosheid" of "gelijktijdigheid" is een middel dat een filmregisseur nooit kan gebruiken, omdat het belangrijkste ingrediënt van zijn verhaal nu eenmaal de werkelijkheid is.

Dat een striptekening geen "bevroren film" is, blijkt ook zeer duidelijk uit het werk van de Franse striptekenaar Fred, tekenaar van de *Philemon*-albums (afbeelding 5). In de afbeelding verloopt de tijd van links naar rechts, maar de tekeningen vormen samen ook nog een groter geheel. Fred heeft zelfs pagina's gemaakt die zich laten lezen van boven naar beneden, van beneden naar boven en als geheel.

Kunst

Een aantal striptekenaars verkoopt losse pagina's, die verzamelaars inlijsten en ophangen. Van sommige stripswerk worden exposities gehouden. In Amsterdam bestaat stripgalerie Lambiek. Zijn strips dan beeldende kunst? Gesteld dat de strip thuishoort in het museum, wat is dan het kunstwerk? Een kader, een pagina, alle getekende pagina's van een verhaal, of het gedrukte boek? En, stel het laatste, maakt het dan nog verschil dat sommige van die kunstwerken in een oplage van honderdduizenden worden gedrukt? Afgezien van dit - onoplosbare - dilemma is er nog een principeel verschil tussen een schilderij en de tekeningen van een strip. Een strip vertelt in de eerste plaats een verhaal. Het heeft personages, een

plot, een begin en een eind. Als het als verhaal niet deugt is het geen goede strip, hoe kunstig de tekeningen ook zijn. Een schilder is geen verteller en als-ie dat wel is komt die eigenschap pas op de tweede plaats.

Stel dat er onder striptekenaars artiesten zijn, wie zijn dat dan? Zoals in de beeldende kunst steeds de vernieuwers, degenen die de grenzen van hun genre verlegd hebben, belangrijker zijn dan hun - technisch vaak even bekwame - navolgers, zo heeft ook de strip zijn vernieuwers. De grote striptekenaars - althans voor mij - zijn diegenen die met hun strips iets hebben toegevoegd aan het genre, die het vertellen in tekeningen vernieuwd hebben. Die tekenaars - Hergé, Will Eisner, Hugo Pratt, Bilal, Boucq, Bodoni, Comès, Spiegelman, om een wil-

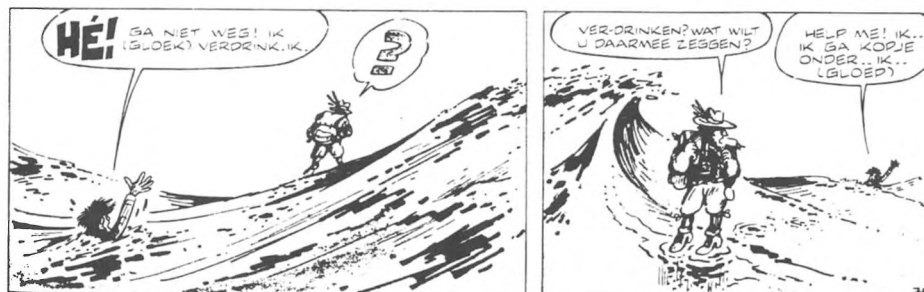
lekeurige greep te doen uit de tientallen kandidaten - mogen gerust kunstenaar heten, maar alweer, op hun eigen terrein, dat van het stripgenre.

Goed en slecht

De overtuiging dat een goed stripverhaal niet alleen een goed verhaal moet zijn, maar ook iets hoort toe te voegen aan het genre van de strip - zoals een werkelijk goede roman ook de wereldliteratuur moet verrijken - zegt iets over de lezer. Het merendeel van de striplezers leest een stripverhaal alleen om het verhaal en dat is jammer. Dat de succesformule van steeds weer dezelfde

Afbeelding 4 : Comès : Eva

Afbeelding 5 : Fred

Suske en Wiske eindeloos herhaald kan worden, zegt genoeg. Het is consumptief, gemakzuchtig lezen, dat soms grenst aan sensatiezucht of het bevredigen van primitieve lusten, zie de militaristische pulp of de pornostrips van dertien-in-een-dozijn uit de stationskiosk.

Natuurlijk, strips zijn toegankelijker dan proza of poëzie en je hoeft er niet voor in een bioscoopzaal te gaan zitten. Het beeld van de strip werkt direct. Waar een schrijver vele woorden nodig heeft volstaat de strip met een plaatje. Niet voor niets is het stripverhaal zeer geschikt gebleken voor informatieve doeleinden ("hoe doe ik mijn zwemvest om", "hoe verwissel ik een band"), voor educatieve (Asterix in het Latijn, maatschappijleer in het voor-gezet basisonderwijs) en voor commerciële doelen (Edet, Biotex en Popla hebben, lang na de pionier Tielse Flipje, bezit genomen van het stripverhaal). De strip is vandaag volledig geaccepteerd en overal doorgedrongen. Toch zijn dat afgeleiden, waarin slechts de "formule" van de strip op een mechanische manier wordt toegepast. Die strips vertellen een verhaaltje maar zeggen niets meer. Die "consumptie"-strip daagt niet uit, lokt nooit een lezer in de val, rammelt hem niet door elkaar en laat hem nooit applaudiseren. De strips die dat wel doen zijn gering in aantal maar ze zijn er in ieder soort: in de Amerikaanse, maatschappijkritische underground-comix, in de detective, in de western, in de science-fiction, in de historische en humoristische strip, in de dagbladstrip. Alleen, je moet ernaar zoeken. Op die manier strips lezen is inspannend.

Het is niet zo dat de strip inmiddels volwassen is geworden. Er zijn altijd al volwassen strips geweest. En er zijn altijd volwassen striplezers geweest, ook onder de jeugd.

NOTEN

Dit artikel verscheen in een themanummer over strips van het tijdschrift Politieke en Sociale Vorming (19e jaargang, nr. 4, juni 1988). Het is een uitgave van de Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Postbus 349, NL 2300 AH Leiden. Tel : 00-31-71-12.18.41.

(nvdr)